

O POVAHE BYTIA

Herakleitos z Efezu. Řeč o povaze bytí. Preklad a komentár Z. Kratochvíla a Š. Kosík. Praha, Hermann a synové 1993, 88 s.

Pražské nakladatelstvo Hermann a synové uviedlo na trh rozsahom nie veľkú prácu Z. Kratochvíla a Š. Kosíka – edíciu českého prekladu zlomkov Herakleita z Efezu spolu s úvodnou štúdiou a priamym komentárom autorov.

Čitateľ ocení, že úvodná štúdia je písaná zrozumiteľným štýlom, ktorý robí knižočku „čítavou“, hoci práve voľnosť a nejednoznačnosť v interpretácii Herakleitovho myšlienkového odkazu vyvoláva vážne námietky. Prekvapuje tiež umelá snaha postaviť Herakleita mimo (alebo nad) rámec európskej filozofie, ktorá je podľa autorov z väčšej časti charakteristická tým, že je pre ňu „každé jsoucné niečím jednoznačným a celek je součtem částí“, a pre ktorú „jednoznačnosť řeči vyslovuje jednoznačnosť poznání, které odpovídá jednoznačné povaze jsoucná“. Z toho sa potom odvodzuje, že pre túto filozofiu je „jsoucné... hotové a strnulé“ (s. 13). Že tu ide o narážku na Parmenidovu ontológiu je nižšie formulované už otvorene. Avšak tvrdenie, že *celok bytia* je súčtom častí, môže platiť pre atomistickú a aristotelovskú líniu vo filozofii (hoci Aristoteles paradoxne ako prvý definoval aditívny – TO PÁN – a neaditívny celok – TO HOLON – Met. VIII, 6. 1045 a 7, avšak v jeho diele sa o neaditívnom celku uvažuje len v konkrétnej, ontickej rovine). Lež ontokvalitatívne poňatie celku bytia nie je európskemu myšlienkovému priestoru nijako cudzie a jeho vyjadrenie nachádzame u takých majstrov myšlienky, ako boli Parmenides, Mikuláš Kuzánsky, Chartesius a iní.

Pozorný čitateľ Parmenidových zlomkov určite neprehliadne, že PERI FYSEÓS sa člení na dve časti vyjadrujúce dva aspekty reality a dva možné prístupy k nej. Treba pritom zdôrazniť, že ontická stránka časti DOXA sa nespochybňuje, je reálne jestvujúcou, spochybnené je len apodiktické poznanie v nej (FYZIS) – preto DOXA. Pochybnosť o ontickej realnosti, resp. samostatnosti FYZIS je neskoršieho dáta a jej korene môžeme nájsť v Platónovej koncepcii participácie (METHESIS) – Phd. 100b-e.

Rámcovú jednoznačnosť požaduje aj Herakleitos a túto priznávajú koniec-koncov aj autori tvrdením, že Herakleitos zdôrazňuje korešpondenciu medzi ontickým a ontologickým. Jeho reč je legitímna „jen pokud je ‚pravdivá, bytostná, jsoucí‘“ (s. 17), t. j. len keď korešponduje s realitou. Takže na tomto mieste nemôže byť medzi efezskou a Parmenidovou koncepciou rozdiel. Ten treba hľadať inde ([1], 139). Herakleitova jednoznačnosť spočíva vo *vedomí nejednoznačnosti*, Parmenidova v absolútnej oblasti, tematizovanej v časti ALÉTHEIA jeho básne, v ktorej musia platiť *rámcové zákony*. Herakleitos navyše tvrdí a až Parmenides dokazuje.

Tiež je nesprávne tvrdiť, že „není-li celek jen součtem částí...“, pak je stejně zbytečné chtít části definovat vůči nějakému pojmu celku“ (s. 14). Práve naopak, *výsledkom riešenia problému dialektického vzťahu* celku a časti je pojem ontokvalitatívneho celku. Z tohto dôvodu môže Parmenides odsúdiť „dvojhlavých, pre ktorých je vo všetkom spiatočná cesta“ (zl. 28 B 6) – táto narážka sa vzťahuje pravdepodobne na Herakleita ([2], 264) a výčitka sama poukazuje na nerozlišovanie medzi absolútnym a relatívnym. U Herakleita je táto problematika naznačená, formulovaná však nie je z hľadiska ontologického, ale morálneho, a tak je len nezodpovedanou požiadavkou.

Taktiež nemôžeme súhlasiť s názorom, že filozofia gréckej klasickej doby nemá pre Herakleita pochopenie (s. 81). Hoci sa neskorší autori k Herakleitovi *priamo* nehlásia, jednako

Herakleitos významne ovplyvnil neskoršiu filozofiu. Nemyslíme si, že možno toho-ktorého filozofa vytrhnúť pri hodnotení jeho diela z dobového a myšlienkového kontextu, nakoľko filozofická reflexia už v svojich počiatkoch má „nielen diferencovaný priebeh, ale aj nespornú vnútornú kontinuitu“ ([3], 318). Herakleitos a Parmenides navyše „položili solídne základy ontologického skúmania“ ([3], 336) a z tohto dôvodu považujeme herakleitovsko-parmenidovskú kolíziu za kruciálny spor, ktorý ovplyvnil poeatskú prírodnú filozofiu, atomistov a prostredníctvom Platóna, ktorý je v oblasti FYZIS významne poznačený Herakleitom a ktorého koncepcia ideí má nepochybne svoj pôvod najmä u Parmenida, i celú európsku filozofiu.

Autori správne poukazujú na vulgarizáciu výkladu Herakleitovho pojmu PÝR (oheň), keď sa PÝR interpretuje výlučne materiálne, tradícia ktorej siaha až k Aristotelovi a Theofrastovi. PÝR je v úvodnej štúdii interpretovaný jednak ako prírodný živel, jednak ako princíp kozmu, princíp „usporiadání toho, čo jest“ (s. 25). Je však zavádzajúce tvrdiť, že pojem TO FRONEIN treba prekladať termínom „vedomie“, genéza ktorého má svoje korene až v novovekej filozofii. Uvedený preklad nie je až natoľko nevhodný v zl. B 2 (s. 40), ale bezpochyby je taký v zl. B 113 (s. 41), ktorý znie: „Společně je všem vědomí“. Nielenže sa navodzuje dojem o akomsi herakleitovskom „panpsychizme“, ale zl. B 113 v uvedenom preklade je v rozpore s ostatnými zlomkami – zámerne hanlivo znejúce termíny HOI POLLOI, AXYNETOI a pod. však Herakleitos určite nezavádzal náhodne a z dlhej chvíle. TO FRONEIN a jeho derivácie treba správne prekladať už vžitými termínmi „rozvaha, myslenie, uvažovanie“ a pod.

Pokiaľ ide o komentáre k Milétskej filozofii, domnievame sa, že zl. 12 B 1 z Anaximandra (EX HÓN DE HÉ GENESIS ESTI TOIS ÚSI KAI TÉN ETHORAN EIS TAUTA GINETHAT KATA TO FREÓN...) autori prekladajú konfúzne: „Z čeho jest jsoucím vznik, to se mu stává i zánikem, podle nutnosti“ (s. 29). Snaha o originalitu opäť nie je na mieste, pretože uvedený preklad postihuje TO APEIRON len ako princíp, pokiaľ ide o zánik. Anaximandrovo TO APEIRON je navyše „substrátom“, z ktorého sa veci aktualizujú a kam sa „vracajú“ po deaktualizácii. TO APEIRON by sme mohli v tomto zmysle prirovnať, hoci nie celkom presne, k Aristotelovmu pojmu PRÓTĚ HYLĚ. Docenenie významu tohto fragmentu nespočíva len v prijatí tradičného názoru, že ide údajne o prvý písomne zachovaný priamy zlomok v dejinách európskej filozofie, ale najmä v uvedení si úlohy, akú zohral pri formulovaní neskôr už nepochybnej tézy o nemožnosti absolútneho vzniku a zániku, resp. „jestvovania“ absolútneho nebytia. Správny je v Čechách už tradičný Svobodov preklad: „Z čeho věci vznikají, do toho též zanikají podle nutnosti...“ ([4], 33).

Zastávame názor, že problém interpretácie zl. B 1 z Herakleita, na ktorý poukázal už Aristoteles (Rhet. III, 5 1407b11), nie je vhodné riešiť jednoznačne, ako to robia autori, keď AEI (stále, vždy, večne) dávajú do kontextu *len* s AXYNETOI (nechápacími) (s. 35). AEI v spojení s LOGOM vyjadruje jeho večnosť, t. j. nepodliehanie vzniku a zániku; AEI v spone s AXYNETOI zdôrazňuje, že nechápací sú takými vždy. V prospech nášho stanoviska svedčí aj komentár k zl. B 56: „...chybějící čárka před nebo za slovem ‚krví‘ napodobuje dvojznačnost řeckého textu“ (podč. V. S. – s. 52), podobne komentár k zl. B 30 (s. 72). Preklad prvej vety zl. B 1 (TÚ DE LOGU TÚD' EONTOS AEI AXYNETOI GINONTAI ANTHRÓPOI KAI AKÚSANTES TO PRÓTON) by mal správne znieť: „Nechápací sú vždy ľudia, predtým ako počuli večne jestvujúci LOGOS, tak aj keď ho počuli po prvýkrát“. Odkaz k zl. B 2 (s. 40) v tejto súvislosti považujeme na rozdiel od autorov za dôkaz nášho stanoviska, pretože výpoveď o LOGU a AXYNETOI je tentoraz podaná z iného hľadiska a neakcentuje hľadisko a problematiku času. Musíme ešte spomenúť, že počudovanie nad absenciou čiarky v zl. B 56 (s. 52) je nemiestne, nakoľko gréčtina v 6. st. pred n. l. nepoznala interpunkciu.

V zl. B 50 je spojenie HEN PANTA EINAI (podč. V. S.) preložené „jedno-všetchno“ (s. 36), avšak správne by mal preklad znieť: „všetko je jedným“. Ak by mal efezan na mysli, že je „moudré zvědět jedno-všetchno“, museli by sme v jeho diele uznať prítomnosť akejsi

deduktívnej, paradigmatickej roviny, kde by sa z jednej axiomy dalo odvodzovať „všetko“. Uvedený preklad nielenže prehliada prítomnosť slovesa EINAI v zlomku, ale ponúka aj tento výklad, nezlučiteľný nielen s Herakleitom, ale (ako predpokladáme) aj s názorom autorov na efezského mudrca.

V komentári k zl. B 116 autori uvádzajú: „...jenže všem lidem nenáleží jakékoliv poznání, ale právě poznání sebe sama“ (s. 39). Herakleitos, akokoľvek pohrdajúci mnohými (HOI POLLOI), nepopiera, že majú určitú prirodzenosť, ktorá (keď sa rozvinie – k čomu Herakleitos sústavne nabáda) umožňuje pochopiť, pretože XYNON ESTI PASI TO FRONEIN (spoločné je všetkým myslenie) – zl. B 113. A ak sú AXYNETOI nechápajúcimi vždy (zl. B 1), nie sú takými preto, že *sú*, ale preto, *akými* sú. Tiež je nejasné, čo sa myslí pod vágnym tvrdením v komentári k zl. B 41: „Jedno“, čili „moudré“, je „věděť že“, že cokoliv, že „všechno skrze vše“, „že bez vnější síly“ (s. 58). Je na škodu veci, že miesto dômyslu sa pričasto používa fantázia. Poznámku k zl. B 9, že „osel dá přednost náradí a metodě“ (s. 66) považujeme za nevhodnú.

Preklad pasáže zl. B 30 – „Kosmos stejný pro všechny...“ (s. 72), ktorý dopĺňa komentár „kosmos je uspořádání a jen v tomto smyslu i svět“, je neúplný. Originál prvej časti zlomku znie: KOSMON TONDE (podč. V. S.) TON AUTON HAPANTÓN. Preto správny preklad by mal znieť: „Tento kozmos, rovnaký pre všetkých“. Zdôraznenie prostredníctvom ukazovacieho zámena TONDE (tento) samo naznačuje, že ide o tento kozmos, tento svet. Vedľajšia veta komentára je z tohto dôvodu úplne zbytočná. Treba tiež vziať do úvahy Kahnov postreh, že pojem KOZMOS má iný význam v bežnom používaní a umeleckej literatúre a iný vo filozofickom zmysle, keď vyjadruje „svetové usporiadanie, poriadok, vesmír“ ([5], 32).

Iniciatívu autorov považujeme za oceneľnú, otvorenú polemiku, vyvolávajúcu námietky ako každé úsilie o originalitu a v tomto zmysle aj za inšpirujúcu. No ani skromne sa tváriace, pre vedeckú prácu pomerne neobvyklé vyznanie, že autori na preklade Herakleitových zlomkov „pracovali řadu let a komentář k nim má v pracovní verzi stovky stran“ ([6], 13-15), ktoré má azda vyvolať dojem dostatočnej fundovanosti, nevyvráti náš názor, že Herakleitos je v tejto brožúrke postavený až príliš mimo dobového myšlienkového kontextu. Mysliteľovi sa potom vo výklade nutne pridáva aj to, čo by sme u samotného autora myšlienky márne hľadali. Neostáva nám dodať nič iné, len že s netrzeplivosťou očakávame rozsiahlejšiu prácu o Herakleitovi, vydanie ktorej autori avizujú (s. 5).

Vladimír Skalský Jr.

LITERATÚRA

- [1] SKALSKÝ, V. Jr.: Problém bytia a Parmenides. In: Filozofia 1993, č. 3.
- [2] KIRK, G. S. – RAVEN, J. E.: The presocratic philosophers. A critical history with a selection of texts. Cambridge 1962.
- [3] MARTINKA, J.: Dominanty antickej gréckej filozofie. In: Scruton, R.: Krátke dejiny novovekej filozofie. Bratislava 1991.
- [4] Zlomky predsokratovských mysliteľů. Zost. K. Svoboda. Praha 1962.
- [5] KRATOCHVÍL, Z.: Myšlení mezi mýtem a metafyzikou (nad některými zlomky Hérakleitovy řeči). In: Česká mysl 1992, č. 1-2.
- [6] KAHN, CH. H.: Užití termínu KOSMOS v rané řecké filosofii. In: Kosmos a živly. Ed. P. Rezek, Praha 1992.